

NVVB | Nederlandse Vereniging
voor Burgerzaken

Handreiking hertellingen

Een praktische handreiking voor medewerkers verkiezingen

Inhoud

1. Handreiking hertellingen	3
1.1 Totstandkoming handreiking	3
1.2 Hoe komt een hertelling tot stand?	3
2. De voorbereidingen	4
2.1 Voorbereiding stembureauvoorzitters/-leden	4
2.1.1. Voor de verkiezingen	4
2.1.2 Inpakken stembiljetten	4
2.2 Tellers hertelling	4
2.2.1. Nieuwe tellers	4
2.2.2 Aantal tellers en tafels	4
2.2.3. Referentie drietal steden	5
2.3 De locatie	5
2.3.1. De aanwezigheid van de volgende voorzieningen	5
2.3.2. De aanwezigheid van de volgende materialen	6
2.4 Vervoer, opslag en beveiliging	7
2.5 Communicatie	7
3. De hertelling	8
3.1 Op de hoogte stellen	8
3.2 Checklist	8
3.3 Stempassen en stembiljetten	8
3.4 Proces-verbaal telling stembureau	8
4. De afronding	10
4.1 Proces-verbaal	10
4.2 Terugdraaien definitieve verkiezing in OSV	10
4.3 Nieuwe zetelverdeling berekenen in OSV	10
4.4 Opruimen van de tellocatie	10
4.5 Evalueren	10
4.6 Contactgegevens	11

1. Handreiking hertellingen

1.1 Totstandkoming handreiking

Deze handreiking geeft praktische handvatten in de voorbereiding, het verloop en de afhandeling van een hertelling tijdens een Nederlandse verkiezing. Het is verstandig om in de aanloop naar een verkiezing voorbereid te zijn op de mogelijkheid tot een hertelling. Aangezien de handreiking primair is gericht op een gemeenteraadsverkiezing is de raad het vertegenwoordigend orgaan. Analoge toepassing van de handreiking bij andere verkiezingen is mogelijk, zij het dat dan een ander vertegenwoordigend orgaan betrokken is. Deze handreiking is tot stand gekomen door de medewerking van verschillende gemeenten die hun bevindingen met hertellingen tijdens de laatste gemeenteraadsverkiezingen in 2018 hebben gedeeld of ervaring hebben met centraal tellen. Tevens waren de Kiesraad, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten aanwezig tijdens de daarvoor door de NVVB georganiseerde werkgroep. De handreiking kan ook gebruikt worden bij het organiseren van centraal tellen.

1.2 Hoe komt een hertelling tot stand?

Een centraal stembureau kan besluiten tot een hertelling als er een ernstig vermoeden bestaat dat door één of meer stembureaus fouten zijn gemaakt bij het tellen van de stemmen die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling (artikel P 21, eerste lid, van de Kieswet). Bij gemeenteraadsverkiezingen is de burgemeester de voorzitter van het centraal stembureau, bij Tweede Kamerverkiezingen is dit de Kiesraad (voor andere verkiezingen zie hoofdstuk E, paragrafen 3 en 4, van de Kieswet). De hertelling kan zowel voor alle als voor één of meerdere stembureaus plaatsvinden.

Daarnaast kan een gemeenteraad ook om andere redenen besluiten tot een hertelling. Bijvoorbeeld omdat het vermoeden bestaat dat het centraal stembureau een fout heeft gemaakt in de vaststelling van de uitslag, ten onrechte heeft afgezien van een hertelling of vanwege de politieke wens van de raad. Het enkele feit dat er sprake is van een klein verschil in stemcijfers kan in dat geval tot een hertelling leiden. Welk orgaan precies tot de hertelling besluit bepaalt wie hiervoor verantwoordelijk is en heeft gevolgen voor de verslaglegging van de hertelling. Voor meer inhoudelijke en juridische informatie zie de [circulaire van de minister van BZK](#).

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 21 maart 2018 heeft er in 25 gemeenten een hertelling van stemmen plaatsgevonden.¹

¹ Almelo, Amersfoort, Beek, Bergen op Zoom, Berkelland, Bernheze, Dalfsen, Deurne, Hoogeveen, Loon op Zand, Maastricht, Medemblik, Oost Gelre, Ouder Amstel, Rijswijk, Stein, Velsen, Veenendaal, Venray, Wageningen, Westvoorne, Zaanstad, Zaltbommel, Zeewolde en Zoeterwoude.

2. De voorbereidingen

2.1 Voorbereiding stembureauvoorzitters/-leden

2.1.1 Voor de verkiezingen: Van de gemeenten die te maken hebben gehad met een hertelling bleek het uiteindelijke verschil in telling vaak te zitten in de beoordeling van de stembiljetten op geldigheid en ongeldigheid. Ook het slordig en slecht invullen van processen-verbaal (PV's) kan tot misverstanden leiden.

- **Tip:** Door hier op voorhand extra aandacht aan te besteden bij de stembureauvoorzitters/-leden, kan een en ander voorkomen worden.

2.1.2 Inpakken stembiljetten: Zorg ervoor dat de stembiljetten door de stembureauvoorzitter/leden worden ingepakt met een mogelijke hertelling in het achterhoofd.

- **Tip:** Per partij de biljetten apart verpakken. Stel hier goed verpakkingsmateriaal voor beschikbaar, zoals daarvoor bestendige plastic zakken, stevige boxen of het inrollen van de biljetten. Het duidelijk op het verpakkingsmateriaal vermelden van o.a. inhoud en stembureau nummers kan helpen bij het terugzoeken.

- **Tip:** Het kan helpen om van te voren na te denken over het gestructureerd wegzetten van de spullen op de avond van de verkiezing. Dit scheelt bij het begin van de hertelling.

- **Tip:** Sommige gemeenten hebben ervoor gekozen de nummer 1 van de lijst apart te sorteren en verpakken.

- **Let op:** Rode potloden en lege (niet gebruikte) stembiljetten mogen niet bij elkaar verpakt worden.

2.2 Tellers hertelling

2.2.1 Nieuwe tellers: Bij een hertelling is het zeer sterk aan te raden om voor nieuwe tellers te zorgen dan de mensen die tijdens de verkiezingsavond hebben geteld. Veel gemeenten maken gebruik van hun eigen mensen als tellers tijdens een hertelling. Dit kan zorgen voor een groot saamhorigheidsgevoel.

- **Tip:** Het is aan te raden om de gemeentesecretaris of burgemeester te betrekken bij de hertelling, ter motivatie en om voldoende mensen te mobiliseren.

- **Let op:** Mensen mogen niet hun éigen stembureaus kunnen hertellen, hier moet een duidelijke scheiding in worden gemaakt.

- **Let op:** Werk met het vier ogen principe; elke stap wordt geverifieerd door een tweede persoon.

2.2.2 Aantal tellers en tafels: Gemiddeld kan een persoon 500 biljetten per dag tellen. Om het globale aantal benodigde tellers te bepalen, kan de volgende formule gebruikt worden:

Aantal te tellen stembiljetten : 500 = aantal benodigde tellers.

Aantal benodigde tellers : 6 = aantal benodigde tafels.

2.2.3 Referentie drietal gemeenten

Stad	Opkomst bij GR 2018 (in aantallen)	Aantal stembureaus	Aantal tellers (inclusief telleider)	Aantal teltafel
Utrecht	159.162	183	318	53
Amersfoort	70.321	90	120	20
Venray	18.503	26	48	8 *

* Venray heeft gekozen voor 6 tellers en 1 telleider per tafel.

2.2.4 Rollen van de tellers

Het is aan te raden om dezelfde bezetting aan te houden als bij de stembureaus op de verkiezingsdag: namelijk 5 tellers en 1 telleider. Ter voorbereiding op een hertelling kan ook alvast nagedacht worden over de rolverdeling van de tellers. Zo kunnen de telleiders en tellers gemakkelijk geïnstrueerd worden als er daadwerkelijk een hertelling plaatsvindt.

- **Tip:** Geïnspireerd op de methode van het centraal tellen, kan ervoor gekozen worden om elke rol een ander gekleurd hesje of T-shirt aan te geven. Het gaat dan om de volgende rollen:

* Tellers

* Telleiders/tafelvoorzitters (Bij sommige gemeenten zijn de telleiders ook tellers, terwijl er in andere gemeenten voor wordt gekozen om de telleiders niet te laten tellen maar zich enkel te richten op het houden van het overzicht).

* Floormanagers/troubleshooters

* Eventueel: Sjouwers/koeriers

Vlag: Wanneer er een vraag is of wanneer de tafel klaar is met een stapel biljetten steekt de telleider het vlaggetje omhoog en komt de floormanager naar de tafel toe. Zo wordt er voorkomen dat er veel mensen door de zaal gaan lopen.

2.3 De locatie

Hertellingen vinden altijd plaats in het openbaar. Het alvast reserveren onder voorbehoud van een locatie kan veel stress wegnemen als er wordt besloten over te gaan tot een hertelling. Hiermee wordt er tevens besloten op welke dag een eventuele hertelling plaats zal gaan vinden. Wat maakt een locatie geschikt?

2.3.1 De aanwezigheid van de volgende voorzieningen

Duidelijke toegang <i>* Let op: De hertelling is openbaar en iedere burger moet dus in de gelegenheid worden gesteld om het proces waar te nemen.</i>
Aanwezigheid toilet(ten)
Mogelijkheid catering <i>* Let op: Geen eten en drinken bij de teltafels</i>
Ruimte voor opslag van getelde en ongetelde stembiljetten <i>* Let op: De getelde en ongetelde biljetten worden duidelijk gescheiden van elkaar opgeslagen en beveiligd.</i>
Aparte ruimte voor OSV invoer

<i>* Tip: In sommige (grotere) gemeenten is het lastig om hiervoor een aparte ruimte binnen de locatie te regelen die groot genoeg is. Sommige gemeenten zetten daarom koeriers in die met de PV's naar een andere locatie gaan. Denk erover na hoe de PV's gemakkelijk terug kunnen indien nodig.</i>
Mogelijkheid voor waarnemers(burgers) om proces te volgen <i>* Let op: De hertelling is openbaar voor burgers. Burgers mogen meekijken vanachter o.a. een afzetlint, pionnen of vanaf een tribune. Burgers mogen niet tussen de tafels lopen, bij de getelde en ongetelde biljetten of in de OSV ruimte komen. Laat bijvoorbeeld communicatiemedewerkers rondlopen om belangstellenden/pers van informatie te voorzien.</i>
Beveiliging <i>* Let op: In de tijd tussen de stemming en de hertelling moeten de stembiljetten goed beveiligd worden opgeslagen. Beveiliging is ook noodzakelijk voor de ruimtes waarin de getelde en ongetelde stembiljetten liggen en om ervoor te zorgen dat de waarnemende burgers het telproces niet verstoren.</i>
De ruimte moet groot genoeg zijn <i>* Tip: Maak hiervan een inschatting op basis van het aantal tellers en tafels, aantal biljetten, aanwezigheid burgers, ruimte invoer OSV etc.</i>

2.3.2 De aanwezigheid van de volgende materialen

Teltafels (zie ook 2.3.1.) <i>* Tip: Maak vooraf een inschatting hoeveel teltafels er nodig zijn. Zie 2.2.2.</i>
Stoelen <i>* Tip: Maak een keuze om staand of zittend (of beiden) te tellen.</i>
Afzetting <i>* Let op: Zorg indien nodig voor de aanwezigheid van afzetlint, hekken, pionnen etc. om ervoor te zorgen dat burgers niet tussen de teltafels door kunnen lopen.</i>
Stembiljetten <i>* Let op: De verpakte stembiljetten moeten op een veilige manier naar de (nieuwe) locatie voor de hertellingen gebracht worden en daar worden opgeslagen.</i>
Computers en printers <i>* Let op: Regel computers/laptops en printers voor OSV invoer.</i>
Gekleurde hesjes en vlaggetjes <i>* Tip: Gekleurde hesjes/t-shirts en vlaggetjes voor de verschillende rollen van de tellers (zie 2.2.4) Ook communicatie / persvoorlichting kunnen een andere kleur hesje / t-shirt aan.</i>
Overige materialen <i>* Tip: Zorg voor rekenmachines, pennen/potloden, inpakmateriaal, kladtellijsten en bordjes met nummer/cijfer teltafel.</i>

2.4 Vervoer, opslag en beveiliging

De stembiljetten, stempassen en de processen-verbaal van de stembureaus moeten op een veilige manier in transportboxen naar de (nieuwe) tellocatie van de hertelling gebracht worden.

- **Tip:** Regel hiervoor van tevoren vervoer, logistiek en medewerkers.
- **Let op:** Zorg voor inpakmateriaal en afsluiting van de transportboxen.
- **Let op:** De PV's moeten gescheiden worden vervoerd van de transportboxen.
- **Let op:** Zowel het vervoer van de transportboxen als de opslag van de stembiljetten en processen-verbaal op de nieuwe locatie moet beveiligd worden.

2.5 Communicatie

Een goede communicatie is zeer belangrijk. Zorg van tevoren dat de persvoorlichting is geregeld en op de hoogte is.

- **Tip:** Betrek persvoorlichting en communicatie bij het proces van een mogelijke hertelling. Zorg ervoor dat zij in het geval van een hertelling de gehele dag aanwezig kunnen zijn. Hertellingen leveren namelijk veel persaanval op.
- **Tip:** Zorg voor goede communicatie richting stembureauvoorzitters/-leden over waarom er een hertelling plaatsvindt. Probeer het gevoel te voorkomen dat stembureauvoorzitters/-leden zich niet gewaardeerd voelen of er geen vertrouwen in hun werkzaamheden is.
- **Tip:** Mocht de reden voor de hertelling de politieke wens van de raad zijn, dan kan het nuttig zijn om de dag/avond voor de hertelling de raad mee te nemen in het proces van de hertelling en uitleg te geven over wanneer stemmen geldig of ongeldig worden verklaard. Betrek hier de griffie bij.
- **Tip:** Stel een contactlijst op, met naam en telefoonnummers van alle betrokken partijen en personen. Zoals catering, beveiliging, locatie, medewerkers verkiezingen, persvoorlichting etc.
- **Let op:** De hertelling moet plaatsvinden in het openbaar, kondig van te voren duidelijk aan waar en om hoe laat de hertelling plaatsvindt.

3. De hertelling

3.1 Op de hoogte stellen

Zodra duidelijk is dat het centraal stembureau of de gemeenteraad besloten heeft over te gaan tot een hertelling, moeten er verschillende zaken geregeld worden. Met de voorbereidingen zoals hierboven genoemd is er al een goede start gemaakt. Het is belangrijk om zo snel mogelijk de juiste mensen te informeren.

- **Tip:** Roep de tellers (of enkel de telleiders) aan het begin van de hertellingsdag bij elkaar. De gemeentesecretaris of burgemeester kan hierbij een rol spelen ter motivatie. Leg het proces van een hertelling uit. Indien er gekozen wordt voor de verschillende kleuren per rollen, zie 2.2.4.

- **Tip:** Sommige gemeenten hebben er tijdens de hertelling voor gekozen om op een aantal vaste momenten gedurende de dag samen te komen met de medewerkers verkiezingen, gemeentesecretaris en communicatie om de voortgang te bespreken.

- **Tip:** Het is handig om de VNG en NVVB op de hoogte te stellen van de hertelling.

- **Let op:** Stel de Kiesraad tijdig op de hoogte. Voor de contactgegevens zie 4.5.

- **Let op:** Als er sprake is geweest van een gecombineerde stemming moet er een waarnemer aanwezig zijn van het centraal stembureau van de verkiezing waarmee gecombineerd is. Stel in dat geval het andere centraal stembureau zo spoedig mogelijk in kennis.

3.2 Checklijst

Loop nog een keer het volgende lijstje langs:

- ✓ Zijn de voorzieningen op de locatie geregeld? (zie 2.3.1)
- ✓ Is de locatie ingericht en zijn alle benodigde materialen aanwezig? (zie 2.3.2)
- ✓ Zijn persvoorlichting, communicatie, de gemeentesecretaris of burgemeester ingelicht? (zie 2.4)
- ✓ Zijn de tellers (of enkel telleiders) geïnstrueerd? (2.2.4)
- ✓ Is de Kiesraad op de hoogte gesteld? (zie 3.1)

De hertelling kan van start gaan!

3.3 Stempassen en stembiljetten

De hertelling strekt zich primair uit over de uitgebrachte stemmen. Daarom hoeven stempassen, kiezerspassen en volmachtbewijzen niet herteld te worden. Het kan wel een keuze zijn om de stempassen te hertellen, vooral als er de angst bestaat dat het na de hertelling vragen op gaat roepen of zorgt voor wantrouwen in de nieuwe uitslag.

- **Let op:** Ook ongeldige en blanco stemmen moeten opnieuw beoordeeld en geteld worden.

- **Let op:** De tweede telling van de stembiljetten is altijd leidend.

3.4 Proces-verbaal telling stembureau

Wettelijk gaat het er bij een hertelling om dat de verzegelde pakken met stembiljetten worden geopend en dat de inhoud daarvan wordt vergeleken met de processen-verbaal van de oorspronkelijke stemopneming. Bij de stemopneming zijn de artikelen N 5, N 8 en N 9 van overeenkomstige toepassing. Dat wil zeggen dat de stembiljetten weer per lijst gesorteerd worden door de tellers en vervolgens opnieuw worden beoordeeld en geteld.

- **Tip:** Sommige gemeenten overhandigen de telleiders na afloop van de hertelling de PV's van de eerste telling om deze met de tweede telling te laten vergelijken. Op die manier kunnen verschillen die zijn ontstaan nog een keer tegen het licht worden gehouden. Dit kan helpen bij het uitleggen van de uitslag van de hertelling, vooral als er een wisseling van zeteltoewijzing is ontstaan.

- **Let op:** De tellers krijgen de oude PV's niet te zien. Dit om te voorkomen dat ze daar naartoe gaan werken.

- **Let op:** Er hoeft geen nieuw proces-verbaal per stembureau opgemaakt te worden. Hoewel het niet is voorgeschreven is het wenselijk de tellijsten bij het centrale proces-verbaal te voegen.

4. De afronding

4.1 Proces-verbaal

De uitkomst van een hertelling moet worden vastgelegd. Als de hertelling geïnitieerd was door het centraal stembureau, wordt dit gedaan overeenkomstig onderdeel 12a van het model P 22-2. In dat proces-verbaal komen zowel de oorspronkelijke tellingen als de uiteindelijke tellingen terug, geef dus duidelijk aan waar het de nieuwe (definitieve uitslag) betreft. Daarvoor is het nodig om in OSV een nieuw proces-verbaal aan te maken en dit gedeeltelijk samen te voegen met het oorspronkelijk aangemaakte proces-verbaal (formeel is nog steeds sprake van dezelfde zitting). Ook de motivering van de hertellingsbeslissing dient bekend te worden gemaakt (in het proces-verbaal van de hertelling of op andere wijze). Bij een hertelling op last van de gemeenteraad kan de uitslag worden opgenomen in een raadsstuk (met ongeveer dezelfde inhoud als P 22-2), of kan de raad het centraal stembureau opdragen een geheel nieuw proces-verbaal op te stellen (art. V 9 van de Kieswet).

4.2 Terugdraaien definitieve verkiezing in OSV

Na de hertelling dient in OSV P4 het definitief maken van de verkiezing te worden teruggedraaid (zie ook OSV-instructie stap 4).

- **Let op:** Kies in OSV de donkerblauwe menu-optie “Definitief maken verkiezingen” en klik vervolgens op “Terugdraaien Definitief maken”. Dit is noodzakelijk om de hertelde stembureau-uitslagen te kunnen invoeren. Vervolg daarna de stappen 3 t/m 5 van de OSV-instructie, waarbij in stap 3 enkel de stembureaus worden ingevoerd die herteld zijn. De stembureaus die niet herteld zijn hoeven niet opnieuw te worden ingevoerd. Voor de gegevens die niet herteld zijn, zoals het aantal stempassen en volmachtbewijzen, dienen in OSV de aantallen uit de originele processen-verbaal N10 te worden overgenomen.

4.3 Nieuwe zetelverdeling berekenen in OSV

- **Let op:** Nadat de nieuwe N11 is aangemaakt met P4, dient het bijbehorende Totaaltelling-bestand (met de uitslag van de hertelling) ingelezen te worden in P5 zodat de nieuwe zetelverdeling kan worden berekend. Voordat het Totaaltelling-bestand ingelezen kan worden dient “Definitief maken verkiezingen” in P5 te worden terug gedraaid (zie OSV-instructie stap 8). Vervolgens kan het Totaaltelling-bestand met het resultaat van de hertelling worden ingelezen en de nieuwe zetelverdeling worden berekend.

4.4 Opruimen van de tellocatie

Zorg dat de ruimte(s) goed opgeruimd worden, met extra aandacht voor het borgen van de stembiljetten.

4.5 Evalueren

Veel van de gemeenten die hebben meegewerkt aan deze handreiking waren uiteindelijk blij met de beslissing om een hertelling te doen. Het heeft gezorgd voor een schone lei.

- **Tip:** Het is nuttig om het proces en voorbereidingen te documenteren en na de hertelling met de verschillende betrokkenen te evalueren. Zijn er punten in deze handreiking die wel of juist niet goed van pas kwamen? Laat het dan vooral weten aan de NVVB, zodat dit aangepast kan worden.

4.6 Contactgegevens

Kiesraad (in verkiezingstijd): 070 – 426 7329 of informatiepunt@kiesraad.nl

Vereniging van Nederlandse Gemeenten: 070 – 373 8393 of info@vng.nl

Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken: 070 – 361 7747 of nvvb@nvvb.nl

Wil je met iemand sparren over het organiseren van een hertelling? Je kunt contact opnemen met:

- Cass Kamp, gemeente Venray, e-mail: cass.kamp@venray.nl, tell: 06 34083355
- Anja Karsten, gemeente Medemblik, e-mail: anja.karsten@medemblik.nl tel: 06-53455183